

Laura Maria STĂNILĂ

DREPT PENAL

PARTEA GENERALĂ II

Ediția a III-a, revăzută și adăugită

Laura Maria STĂNILĂ

DREPT PENAL

PARTEA GENERALĂ II

Ediția a III-a, revăzută și adăugită

Universul Juridic

București

-2023-

PARTEA I

Infractorul

CAPITOLUL I

PERSOANA FIZICĂ – SUBIECT ACTIV DE DREPT PENAL

1.1. Aspecte generale privind persoana fizică – subiect activ de drept penal

Subiectul activ al infracțiunii și, respectiv, subiectul pasiv al răspunderii penale este infractorul, acesta putând fi o persoană fizică sau o persoană juridică.

Calitatea de subiect activ de drept penal a persoanei fizice este evidentă, persoana fizică având aptitudinea fizică și psihică de a săvârși o infracțiune și, pe cale de consecință, de a suporta consecințele săvârșirii acestei fapte și de a executa sancțiunea, datorită recunoașterii și absolutizării principiului vinovăției în dreptul penal. În ceea ce privește condițiile care trebuie îndeplinite pentru a avea calitatea de subiect pasiv al răspunderii penale de către persoana fizică, în literatura de specialitate au fost formulate mai multe opinii: *vârsta, responsabilitatea, libertatea de voință și acțiune*¹; *culpabilitatea, pericolozitatea și lipsa incidenței unei condiții negative (care privește imunitatea penală, imputația de fapt sau imputația psihică)*²; *prezența unei condiții unice – capacitatea penală –, care este condiționată la rândul său de vârstă și responsabilitate (aceasta din urmă implicând discernământul și liberul arbitru)*³.

Este subiect pasiv al răspunderii penale persoana fizică ce săvârșește infracțiunea (fapt consumat sau tentativă pedepsibilă) în mod direct, nemijlocit (în calitate de autor sau coautor) sau în mod indirect, mijlocit (în calitate de instigator sau complice).

Doctrina a făcut distincția între infractori de fapt și infractori sancționabili. *Infractorul de fapt* este persoana căreia i se atribuie o infracțiune, adică se constată că activitatea sa fizică, ce constituie elementul obiectiv al acelei infracțiuni, a fost voită și efectuată de acea persoană. *Infractorul sancționabil* este acel infractor de fapt care, pe de o parte, întrunește toate cerințele pozitive cerute de lege pentru ca sancțiunile de drept penal să îi fie aplicabile, și, pe de altă parte, nu există niciuna dintre condițiile negative care exclud aplicarea legii penale, adică incidența acesteia⁴.

Raportat la prevederile art. 15 C. pen., infractor este persoana care săvârșește infracțiunea, adică fapta tipică, anti-juridică, cu vinovăție și imputabilă acestuia. Dacă o persoană comite doar o faptă tipică (prevăzută de legea penală), ea nu este infractor, ci doar făptuitor, întrucât fapta comisă nu este infracțiune.

¹ C. Mitrache, *Drept penal român. Partea generală*, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., București, 1995, pp. 85-87; C. Bulai, *Manual de drept penal. Partea generală*, Ed. All, București 1997, pp. 205-211; I. Tănăsescu, C. Tănăsescu, G. Tănăsescu, *op. cit.*, p. 168.

² V. Dongoroz, *Drept penal, Reeditarea ediției din 1939*, Asociația Română de Științe Penale, București, 2000, pp. 305-306.

³ V. Pașca, *Drept penal. Partea generală*, ed. a 3-a, Ed. Universul Juridic, București, p. 175.

⁴ V. Dongoroz, *op. cit.*, p. 305. Autorul folosește sintagma „incidența legii penale” în locul celei de „răspundere penală”.

Subiectul pasiv al răspunderii penale este de fapt subiectul activ al infracțiunii, această calitate fiind dobândită din momentul săvârșirii faptei incriminate de legea penală. Constatarea acestei calități se realizează *ex tunc*, de către organele judiciare, în urma derulării procesului penal ce se finalizează cu pronunțarea hotărârii judecătorești de condamnare.

Subiecții pasivi ai răspunderii penale au fost clasificați în funcție de multiple criterii, acestea fiind formulate în special în doctrina criminologică. Primele clasificări au fost realizate de C. Lombroso și E. Ferri, care distingeau între *criminalul înăscut*, *nebulul moral*, *epilepticul*, *criminalul pasional*, *criminalul nebul*, *criminalul de ocazie*, *criminalul de obicei*, etc. Evoluția criminologiei ca știință, precum și diversificarea formelor fenomenului infracțional au condus la identificarea unor noi criterii ce permiteau clasificarea infractorilor în alte categorii. Jean Pinatel, spre exemplu, distinge între *criminalul cu tulburări de caracter*, *criminalul pervers*, *debilul mintal*, *alcoolicul*, *toxicomanul*, *criminalul de profesie*, *criminalul ocazional*. Alte tipuri criminale sunt propuse ca fiind: *criminalul agresiv*, *criminalul achizitiv*, *criminalul caracterial*, *criminalul lipsit de frâne sexuale*, *criminalul profesional*, *criminalul ocazional*, *criminalul debil mintal*, *criminalul recidivist*, *cel ideologic și cel alienat*¹.

În dreptul penal, criteriile de clasificare a infractorilor trebuie să releve incidența efectelor aplicării unor instituții penale, cum ar fi sancțiunea, individualizarea răspunderii penale, regimul de executare a pedepsei. Astfel, criteriile propuse în vederea clasificării subiecților pasivi – persoane fizice – ai răspunderii penale și, respectiv, a subiecților activi ai infracțiunii sunt:

a) *criteriul vârstei*: potrivit acestui criteriu, infractorii pot fi *majori* sau *minori*; importanța distincției se relevă în regimul sancționator deosebit aplicabil minorului²;

b) *criteriul normalității psiho-fizice*, infractorii putând fi *normali și alienați*; importanța distincției se relevă de asemenea în regimul sancționator. Infractorii alienați răspund sau nu din punct de vedere penal, după cum afecțiunea psihică de care suferă le afectează discernământul, înlăturându-l total sau parțial;

c) *criteriul stăruinței și continuității conduitei infracționale*: aplicarea acestui criteriu permite împărțirea infractorilor în *primari* sau *recidiviști*, *ocazionali*, *din obișnuință și profesionali*. Distincția prezintă importanță tot raportat la regimul sancționator, infractorii recidiviști având un regim sancționator mai sever³;

d) *criteriul contribuției la săvârșirea infracțiunii*: potrivit acestui criteriu, infractorii pot fi *directi* (participă la săvârșirea infracțiunii în mod nemijlocit, în calitate de autor, coautor) și *indirecti* (aduc o contribuție mijlocită, indirectă, specifică participației penale sub forma complicității sau instigării);

e) *criteriul calității speciale prevăzute de norma de incriminare în cazul anumitor infracțiuni*: potrivit acestui criteriu, vorbim de subiect necircumstanțiat (necalificat) și circumstanțiat (calificat sau propriu), *intraneus* și *extraneus*⁴. Persoana care participă la săvârșirea infracțiunii având calitatea specială cerută de norma de incriminare poartă numele de *intraneus* sau *subiect propriu, calificat sau circumstanțiat*, iar persoana care desfășoară acte infracționale contributive fără a avea calitatea specială cerută de norma de incriminare poartă numele de *extraneus* sau subiect impropriu. Distincția este deosebit de importantă în ceea ce

¹ I. Oancea, *Probleme de criminologie*, Ed. All, București, 1998, pp. 100-115.

² Pentru minorii care răspund penal se aplică doar măsuri educative (a se vedea art. 114 C. pen.).

³ Recidiva reprezintă o cauză de agravare a pedepsei conform art. 41, art. 43 C. pen.

⁴ C. Bulai, *op. cit.*, p. 211.

privește calificarea faptei săvârșite ca infracțiune. Uneori, lipsa calității speciale atrage imposibilitatea existenței infracțiunii, alteori atrage calificarea faptei ca fiind o altă infracțiune, de regulă mai ușoară, ori angajarea răspunderii penale pentru varianta atenuată sau agravată a aceleiași infracțiuni¹;

f) *criteriul motivației ideologice* care determină săvârșirea infracțiunii permite clasificarea infractorilor în infractori *de drept comun și politici*. Această distincție a prezentat importanță în secolul trecut, când regimul sancționator al infractorului politic era mai grav decât cel al infractorului de drept comun;

g) *criteriul numărului de persoane care pot săvârși în calitate de autor infracțiunea* determină clasificarea în subiecți unici sau *singulari și plurali*. Este subiect singular persoana care săvârșește o infracțiune care nu poate avea decât un autor (*in persona propria*). Subiectul plural este alcătuit din două sau mai multe persoane și se întâlnește în cazul infracțiunilor care, prin natura lor, nu pot fi săvârșite decât de două sau mai multe persoane împreună (cazul formelor de pluralitate naturală și constitutivă)²;

h) *criteriul sexului*: potrivit acestui criteriu, vorbim despre infractori *bărbați și femei*. Incidența actului infracțional este mai mare, conform statisticilor penale, în cazul bărbaților decât în cazul femeilor. Distincția nu prezintă importanță asupra pedepsei aplicate. Însă, potrivit Codului penal anterior, existau diferențe referitoare la prestarea muncii în timpul executării pedepsei închisorii³ și la condițiile liberării condiționate⁴. Aceste diferențe nu mai subzistă potrivit prevederilor Codului penal actual⁵;

i) *criteriul cetățeniei*: acest criteriu permite împărțirea infractorilor în *cetățeni români, cetățeni străini și apatrizi*. Importanța distincției rezidă în aplicabilitatea și incidența legii penale române. Calitatea de cetățean străin a infractorului reprezintă un element de extraneitate al raportului juridic penal de conflict, raport care va fi soluționat potrivit principiilor aplicării legii penale în spațiu reglementate de art. 8-12 C. pen. În cazul apatrizilor (persoane fără cetățenie), relevantă este locația domiciliului pe care îl au, și în cazul acestora fiind aplicabile aceleași reguli amintite.

1.2. Condițiile care trebuie îndeplinite pentru ca persoana fizică să fie subiect activ al infracțiunii

Capacitatea reprezintă un concept cu privire la care există diferențe majore în legislațiile diferitelor state. În plus, nici doctrina nu este unitară în avansarea unei definiții. Capacitatea juridică reprezintă, în general, abilitatea unei persoane de a exercita anumite drepturi și obligații prevăzute de lege.

¹ Spre exemplu, calitatea de custode a făptuitorului determină variante agravate ale infracțiunilor de rupere de sigilii (art. 260 C. pen.) și sustragere de sub sechestrul (art. 261 C. pen.); calitatea de funcționar determină varianta agravată a infracțiunii de fals material în înscrisuri oficiale [art. 320 alin. (2) C. pen.]; calitatea de cetățean străin atrage încadrarea faptei de transmitere de informații secrete de stat unei puteri sau organizații străine ca spionaj (art. 400 C. pen.), iar calitatea de cetățean român atrage încadrarea aceleiași fapțe ca trădare (art. 395 C. pen.); calitatea de membru de familie atrage impunitatea pentru infracțiunea de tănuire (art. 270 C. pen.) etc.

² Incest (art. 377 C. pen.), bigamie (art. 376 C. pen.), constituirea de structuri informative ilegale (art. 409 C. pen.), constituirea unui grup infracțional organizat (art. 367 C. pen.), înțelegerea în vederea săvârșirii infracțiunii de genocid [art. 438 alin. (3) C. pen.].

³ Art. 53³ C. pen. 1968.

⁴ Art. 55¹ alin. (2) C. pen. 1968.

⁵ În plus, ideologia de gen actuală va determina eliminarea acestui criteriu.

Dreptul român deosebește între capacitatea de folosință și capacitatea de exercițiu. Capacitatea a fost definită în doctrina română veche ca „aptitudinea de a face un act juridic sau de a interveni la el”¹. *Capacitatea de folosință* reprezintă aptitudinea de a fi titularul unor drepturi, iar *capacitatea de exercițiu* – aptitudinea de a exercita drepturile al căror titular ești². Capacitatea de folosință este definită în art. 34 C. civ. ca fiind aptitudinea persoanei de a avea drepturi și obligații civile, iar capacitatea de exercițiu, în art. 37 C. civ., ca aptitudinea persoanei de a încheia singură acte juridice civile. Premisele capacității de exercițiu a persoanei fizice sunt: existența capacității de folosință și discernământul.

Capacitatea penală a persoanei juridice este o capacitate de ramură, care nu a primit o definiție legală în cadrul dreptului penal român. *Capacitatea penală* a fost definită ca fiind „aptitudinea de a fi supus unei pedepse”³, definiție criticată în doctrină, pentru că ar fi „restrictivă și incompletă”, întrucât „săvârșirea infracțiunii implică existența capacității penale în momentul săvârșirii faptei, iar aplicarea sancțiunilor penale este o consecință a capacității juridice penale”⁴. Capacitatea juridică penală a persoanei juridice ar fi aptitudinea acesteia de a răspunde penal și de a suporta consecințele săvârșirii unei fapte infracționale.

Definițiile prezentate mai sus au aplicabilitate în domeniul dreptului civil. În domeniul dreptului penal, situația este deosebită prin prisma caracteristicilor raportului juridic penal în genere, atât de conformare, cât și de conflict. În cazul persoanei fizice, condițiile capacității juridice penale, deși nedefinite legal, rezultă din textul legii, acestea fiind: vârsta, responsabilitatea și libertatea de voință și de acțiune⁵.

Capacitatea juridică penală a fost definită ca fiind capacitatea psiho-fizică a persoanei de a săvârși o faptă prevăzută de legea penală, asumându-și consecințele acesteia, constând în restrângerea sau privarea de drepturi și libertăți ca urmare a sancțiunilor penale, fiind o condiție atât pentru existența infracțiunii, cât și pentru antrenarea răspunderii penale a infractorului⁶.

În literatura de specialitate italiană sunt prezente două opinii cu privire la necesitatea reținerii capacității penale ca o condiție pentru atribuirea calității de subiect activ al infracțiunii. Astfel, potrivit unei opinii, este absolut necesar ca persoana fizică să aibă capacitate penală, cu privire la persoanele lipsite de discernământ și la cele cu imunitate de jurisdicție penală absolută nemaifiind nevoie ca această chestiune să fie adusă în discuție⁷. Potrivit unei alte opinii, nu este necesar ca persoana fizică să aibă capacitate penală pentru a fi subiect al infracțiunii, atribuirea calității de subiect activ realizându-se independent de orice apreciere cu privire la vinovăția subiectului și cu privire la posibilitatea de sancționare a acestuia⁸.

Un autor român se situează pe această ultimă poziție, arătând că argumentele în favoarea imposibilității de calificare a capacității ca o condiție pentru atribuirea calității de subiect activ al infracțiunii sunt următoarele:

¹ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. I, Ed. ALL, Restitutio, 1996, p. 89.

² *Ibidem*.

³ V. Dongoroz, *op. cit.*, p. 308.

⁴ V. Pașca, R. Mancaș, *Drept penal. Parte generală*, Ed. Universitas Timisiensis, Timișoara, 2002, pp. 370-371.

⁵ *Idem*, pp. 371-374; C. Mitrache, *op. cit.*, pp. 85-87. Pentru opinii diferite, a se vedea Fl. Streteanu, *Drept penal. Partea generală I*, Ed. Rosetti, București 2003, pp. 320-321.

⁶ V. Pașca, *op. cit. (Drept penal...)*, p. 175.

⁷ A. Pagliaro, *apud* Fl. Streteanu, *op. cit.*, p. 320.

⁸ F. Antolisei, *apud* Fl. Streteanu, *op. cit.*, p. 320.